

BY, MARSK OG GÆST

By, marsk og geest 28

Kulturhistorisk tidsskrift
for Sydvestjylland

Forlaget Liljebjerget 2016

By, marsk og geest er fagfællebedømt i henhold til Forsknings- og Innovationsstyrelsens retningslinier.

Redaktion: Mette Højmark Søvsø, Søren Mulvad, Bo Ejstrud, Flemming Just, Niels Algren Møller, Morten Søvsø.

Layout: KIRK & HOLM

Tryk: Rosendahls

Copyright: 2016 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er Sydvestjyske Museers forlag. Det blev oprettet i 1997 til minde om og med testamentariske midler fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til Anders Sørensen Vedel. Han udgav i årene 1591–92 otte bøger, der var „Prentet paa Liliebierget udi Ribe“. Om disse bogudgivelser og trykkeriet se By, marsk og geest 10, 1998.

ISBN 978-87-89827-56-8

ISSN 0905-5649

Redaktionen har så vidt muligt forsøgt at respektere ophavsrettighederne til bogens illustrationer. Føler nogen deres ophavsrettigheder krænket og gør berettigede krav gældende, vil de naturligvis blive honoreret.

Indhold

Lars Grundvad og Martin Egelund Poulsen

- De „dybe anlæg“ fra sen yngre stenalder
– grave, grænsemærker eller rituelle gruber? .....** s. 07
- The 'deep features' of the Late Neolithic
– Graves, boundary markers or ritual pits?.....** s. 28

Michael Alrø Jensen

- Ribes nordlige bydel og befæstning i middelalderen
– de seneste arkæologiske undersøgelser på Seminarievej ..** s. 30
- The northern suburbs of Ribe and
the medieval fortifications of the town
– New archaeological investigations on Seminarievej.....** s. 55

Morten Søvsø, Mette Højmark Søvsø og Anna Louise Siggaard

- Om hugorme, dyrekranier og tordensten
– bygningsofre og andre skikke med rødder i folketroen ...** s. 57
- On the subject of adders, animal skulls and thunder stones
– Building offerings and other
traditions with roots in popular belief .....** s. 88

De „dybe anlæg“ fra sen yngre stenalder

– grave, grænsemærker eller rituelle gruber?

Af Lars Grundvad og Martin Egelund Poulsen

En af oldtidens mest oversete anlægstyper er den gravlignende nedgravning på to meters dybde, som indtil videre kun er påvist i Sydvestdanmark. Anlægget hører tilsyneladende hjemme i den senere del af yngre stenalder, men der foreligger blot sparsomme og uklare informationer om dets funktion og betydning. Den primære årsag til dette er anlæggenes mangel på genstande og ligspor. Men efterhånden kendes mere end 120 eksempler på „dybe anlæg“, og en storlokalitet ved Holsted antyder en form for systematik i deres topografiske beliggenhed. Ved at se nærmere på anlæggenes indbyrdes placering i landskabet og deres geografiske udbredelse, burde de mange forskellige tolkningsmuligheder kunne indsnævres til et mindre antal, og dermed bevæger vi os lidt nærmere en opklaring af problemet omkring anlægstypens funktioner.

Indledning

Et lokalområde nord for Holsted har indenfor de seneste årtier beriget os med arkæologiske levn af et enormt omfang (fig. 1). Her er der blandt andet undersøgt grave fra enkeltgravskulturen, huse fra senneolitikum og bronzealderen samt landsbyer fra jernalderen og middelalderen. Udgravningsaktiviteterne startede i 1993, da E20-motorvejen mellem Kolding og Esbjerg skulle etableres og endte foreløbigt i

2011-12, da Danish Crowns kreaturslagteri blev anlagt (Grundvad & Poulsen 2013 & 2014; Rindel 1993). På en udgravningsetape i slutningen af 1990'erne blev der udover huse og grave fundet to mærkværdige anlæg i form af nogle aflange og meget dybe gruber (Hertz 1999a & 1999b). Disse anlæg var tomme for fund og andet indhold, hvilket gjorde dem vanskelige at tolke daterings- og funktionsmæssigt. Men i forbindelse med udgravningskampagnen i 2011-12 dukkede yderligere 35 nedgravninger op af denne type, der havde dybder på omkring 2 m. De

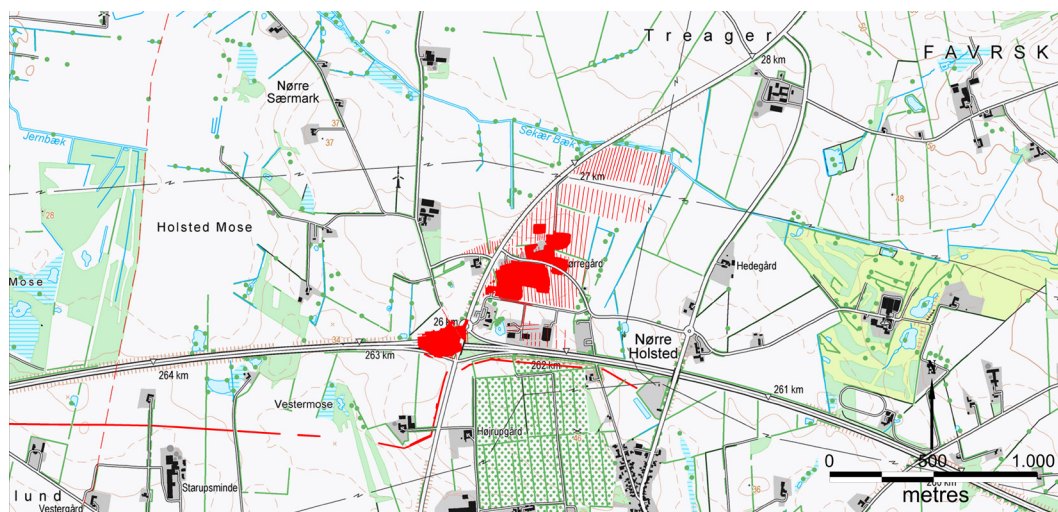

Fig. 1.

Udgravningsfelterne ved Nørre Holsted fra 1990'erne og 2010'erne, der dækker en samlet flade på omtrent 10 hektar. Det forundersøgte areal er angivet ved søgegrøfter. Mere end 40 ha er forundersøgt. Grafik: Museet på Sønderkov.

The excavated areas from Nørre Holsted covered a combined surface area of around 10 hectares during campaigns from the 1990's and 2010. The trial excavated areas are highlighted by trial trenches. More than 40 hectares were trial excavated.

udviste en række bestemte fællestræk, men tolkningen af anlæggene er stadigvæk langt fra entydig. Det er vores hensigt at fremlægge anlægstypens kendetegn og karakteristika samt at give kvalificerede bud på, hvad de måtte repræsentere.

De „gådefulde dybe nedgravninger“ blev første gang fremlagt og diskuteret i midten af 2000'erne (Pedersen & Rostholm 2006), men indenfor de senere år er antallet steget

betydeligt – særligt i Vejen kommune. Nærværende artikel er således en opdateret fremlæggelse og diskussion af anlægstypen, og selvom vi endnu ikke har løst den tolkningsmæssige gåde, er det vigtigt at gøre opmærksom på anlægstypen endnu engang – for øget opmærksomhed fører til større faglig debat, hvilket i sidste ende bør lette sløret for anlæggenes funktion og kulturelle betydning. Så længe tolkningen er uklar, har vi valgt at bruge den neutrale betegnelse „dybe anlæg“.

Forskningshistorie

Allerede i 1979 publicerede Palle Eriksen tre dybe nedgravninger fra Nygård-lokaliteten ved Esbjerg (Eriksen 1979). De blev beskrevet som en ny anlægstype, der lå stratigrafisk under et par enkeltgravshøje, hvorfor Eriksen med rette konkluderede, at anlæggene måtte være samtidige med eller ældre end gravhøjene. Men hvad de dybe gruber repræsenterede, forblev uvist. I 1980-81 blev der undersøgt to eksempler af Haderslev Museum på den arkæologisk velkendte Hjemsted Banke. De dybe anlæg fra

Hjemsted blev relateret til de erkendte bopladslevn fra bronze- og jernalderen, hvor de tolkedes som funktionsgruber (Ethelberg 1980). Herefter skulle der gå mere end 20 år, før anlægstypen atter blev erkendt. Denne gang blev der fundet tre eksempler ved Frydensbjerg (Gyldion, Jeppesen & Lindblom 2004) og sidenhen et ved Lille Mølkær (Lindblom 2008). I samme periode

udgravede Herning Museum to pladser med flere dybe anlæg og dertil en række lokaliteter med få eksempler pr. lokalitet. I alt har Herning Museum undersøgt 56 af disse anlæg, og de blev for et årti siden publiceret i en længere artikel, der skulle blive den første syntese om anlægstypen (Pedersen & Rostholm 2006). Derefter undersøgte Den antikvariske Samling i Ribe et formodet

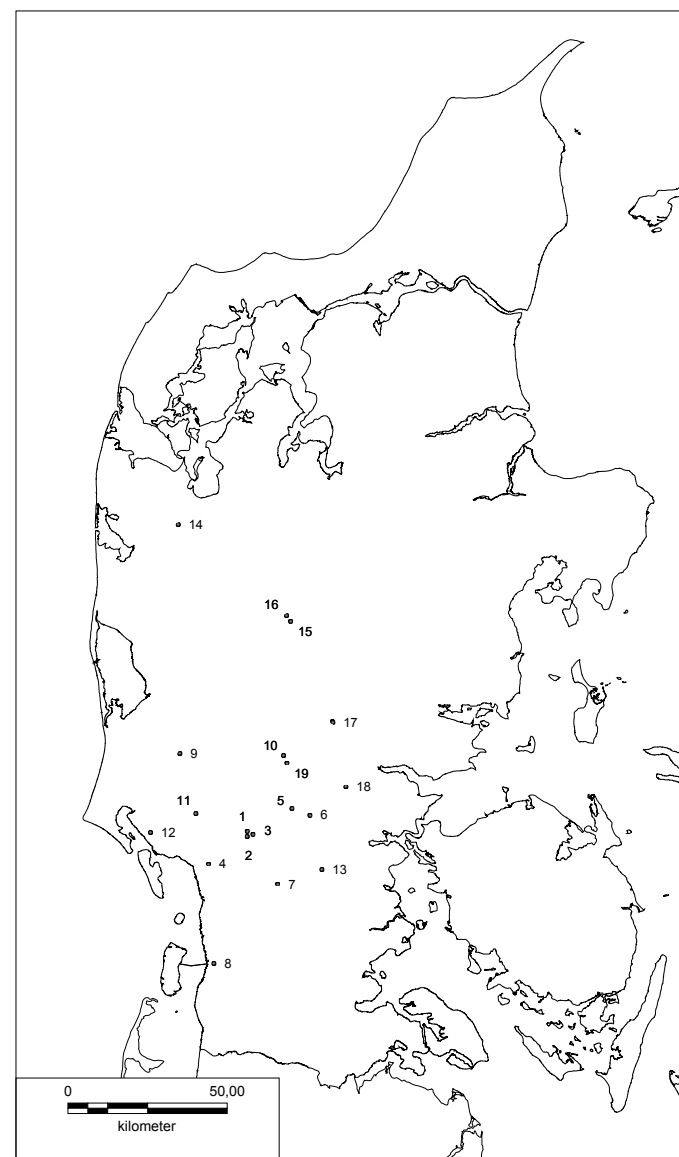

Fig. 2.

De hidtil registrerede dybe anlæg i Danmark. Bemærk fraværet på den jyske ungmoræne og de østdanske øer. 1. Nørregård IV, VIII og IX, 2. Holsted Åmark II, 3. Guldagergård I og II, 4. Nørlundvej, 5. Bække Mark, 6. Ny Løkkegård, 7. Rødding Nord, 8. Hjemsted, 9. Kildebakke, 10. Sdr. Elkær, 11. Gunderup, 12. Nygårdhøj, 13. Bastrupdam II, 14. Ringshøj Syd, 15. Lægdsgård, 16. Skovby Sydøst, 17. Frydensbjerg 2, 18. Lille Mølkær, 19. Ankelbovej. Grafik: Museet på Sønderkov.

Map with all the heretofore registered 'deep features' in Denmark. Note the absence of sites on the young moraine areas of Jutland and the eastern Danish islands.

anlæg af typen ved Hunderup i 2007 (Søvsø & Feveile ASR 1909 udgravingsberetning.). I 2013 udgravede Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev fire dybe anlæg nær Vamdrup (Hartvig pers. medd.), og i 2015 har ARKVEST – Arkæologi Vestjylland udgravet to (Gjerlevsen 2015; Nielsen 2015), mens Sydvestjyske Museer fornyligt undersøgte to eksempler ved Billund (fig. 2) ¹.

Fra det nuværende Vejen Kommune kendes flere lokaliteter med anlæg af denne type (fig. 2). Anlæggene blev første gang påvist i 1988 ved undersøgelsen af en ældre jernaldergravplads på Bække Mark, hvor et eksempel dukkede op (Grundvad 2013b). I 1992 blev en fundet ved Guldagergård mellem Brørup og Holsted, hvorefter to

fremkom i 1998 ved Nørre Holsted (Hertz 1999a & 1999b). Derefter blev mindst 20 afsløret på en forundersøgelse i 2011 af Ny Løkkegård nær Veerst (Grundvad et al. 2011), to eksempler i det nordlige Rødding (Poulsen 2016), yderligere to på Holsted Åmark og endeligt 35 på Nørregård ved Nørre Holsted i 2012 (Grundvad 2013a; Krøtel 2015, s. 79). Således kendes der i skrivende stund til 123 dybe anlæg, der er fordelt på 19 lokaliteter i den sydligere del af Jylland (fig. 2).

Som følge af anlæggenes relative sjældenhed og tolkningsmæssige vanskeligheder er de indtil videre ret sparsomt publiceret, og som regel er de blot omtalt sekundært, mens de i andre tilfælde er helt ignoreret. Den ovenfor nævnte artikel i årbogen „Midtjyske fortællinger“ fra Herning Museum er dog en undtagelse (Pedersen & Rostholm 2006), og en artikel i „Arkæologi i Slesvig“ har sidenhen kortfattet fremlagt de dybe anlæg fra Nørre Holsted (Grundvad 2015)

Anlægstypens karakteristika

De dybe nedgravninger er kendetegnet ved at fremstå ret ensartet i fladeniveau,

profil og bundhorisont. Ensartetheden er markant, og den er tydelig på tværs af de jyske regioner, hvor anlægstypen er dukket op. I fladeniveauet placerer anlæggene sig dog i to grupper, hvor den ene er tydeligt erkendelig og velafgrænset i forhold til undergrunden, mens den anden gruppe kan være så diffus, at den i flere tilfælde indledningsvist kan forveksles med spor efter væltede træer. Anlægstypen kan på overfladen have så omfangsrige dimensioner, at de et par gange ved Nørre Holsted blev fejltolket som grubehuse eller forsænkede gulve ved de indledende arkæologiske forundersøgelser.

Når de dybe anlæg fremstår tydeligst på overfladen, giver de sig til kende som ovale, mørkebrune fyldskifter. Det centrale område er præget af brændt tømmer og rødbrændt sand (fig. 3, midterste foto), og der er tydelige tegn på flere lagmæssige sætninger. Dimensionerne varierer en anelse, men de største er op mod 3,5 x 2 m. Det varmepåvirkede centrale lag fremstår ofte som det mest interessante, da det ofte indeholder genstande i form af keramik og flintafslag. Nedgravningerne er ligeledes

påfaldende ensartede i bundniveauet, hvor de fremstår som smalle rektangler med plan bund. Bredden i bundniveauet varierer mellem 35 og 60 cm. Bunden fremstår kasseformet i fladen, men siderne kan være præget af tryk ovenfra og sidelæns, hvilket resulterer i den ofte butterfly-formede karakter, som giver et fejllindtryk af en væsentligt smallere kasse.

Anlægstypen har sjældent dybder på under 170 cm målt fra undergrundens overflade. Faktisk er dybder på mere end 200 cm ikke usædvanligt, og enkelte når endda op på 250 cm. Nedgravningssiderne er i

Fig. 3.

Eksempler på, hvordan de dybe anlæg optræder på overfladen. Bemærk den markante forskel i visuel synlighed. Fotos: Museet på Sønderkov.

Examples of how these 'deep features' appear on the surface level. Note the marked difference in their visibility.

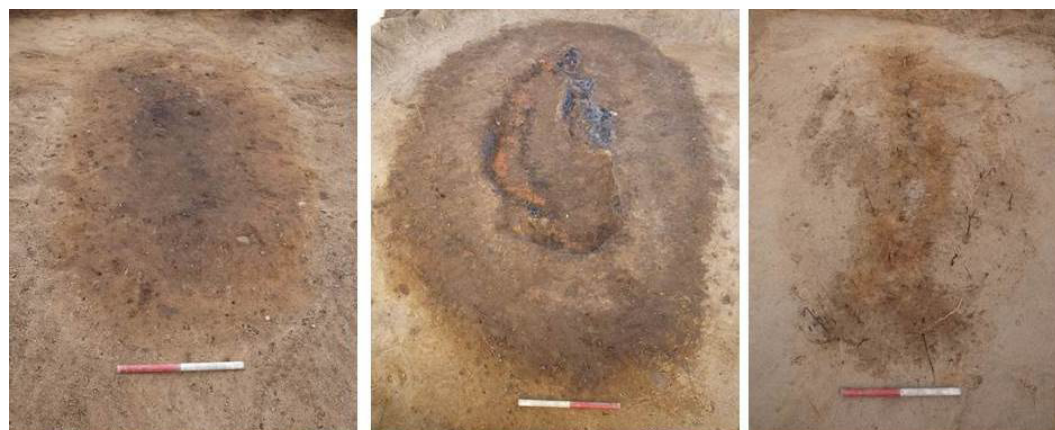

Fig. 4.

Eksempler på dybe anlæg i bundniveauet. Til højre ses et sjældent eksempel, hvor lodrette plankespor endnu er synlige. Fotos: Museet på Sønderkov.

Examples of 'deep features' at their very deepest levels. On the right, a rare example where the traces of vertically placed planks are still evident.

alle tilfælde svagt skrånende, for til sidst at ende som tragtformede og helt fladbundede nedgravninger. Det øvre brandlag er i tværprofilen rundbundet eller trugformet, og i enkelte tilfælde er der rester efter to affrændinger. Som følge af de markante dybder er fylden oftest sammenskredet, hvilket blandt andet understreges af en lodret trækulsstribe, som kan følges hele vejen ned til bunden.

Placeringen i landskabet

Eftersom anlægstypen kun er påvist i større antal på to lokaliteter, kan det være vanskeligt at udskille mønstre i anlæggenes indbyrdes placering. Dog kan der særligt ved Nørre Holsted-lokaliteten udredes træk, som indikerer, at gruberne er nedgravet efter et fast mønster, der respekterer de topografiske forhold. Således var det ved Holsted muligt at iagttage bestemte mønstre, da felterne var færdigafdækket og digitalt sammenlagt. For at forstå nedgravningernes placering, skal det lokale landskab ved Nørre Holsted kort præsenteres.

De omfattende udgravninger fandt sted på toppen af et større sanddomineret plateau, der danner en nord-syd-gående højderyg. Oprindeligt var denne betydeligt større, men omfattende terrænreguleringer i sydvest har ændret landskabet radikalt i forbindelse med anlæggelsen af E20-motorvejen og den dertil knyttede rundkørsel. Det let skrånende plateau måler 38-42 m over havniveauet. Højdedraget er omgivet af lavt og fugtigt terræn, som før landskabsdræningerne i nyere tid var delvist vandførende. Lokaliteten ligger centralt på den sydlige del af Holsted Bakkeø fra Saale-istiden, som primært er karakteriseret af sanddomineret moræne. Bakkeøen afgrænses mod vest og sydvest af henholds-

vis Sekær mose og Ravnsø mose. Mod nord løber Sekær bæk, som tidligere udgjorde dele af et større vådområde, og mod øst findes et stort vådengsareal. Kun mod syd er en forhøjet korridor til stede, som leder over til en sydligere bakkeø.

Det er et generelt træk, at de dybe anlæg findes i landskaber af den ovenfor beskrevne karakter. Således er de endnu kun fundet på lokaliteter, hvor der er nærhed til vandløb eller større vådområder, og oftest findes de på undergrund af fint sand. På højdedrag med dybe anlæg er der som regel registreret en eller flere gravhøje, hvor hovedparten hører hjemme i enkeltgravskulturen og den ældre bronzealder. Et godt eksempel herpå er det ovenfor nævnte Nygård-højfelt (Eriksen 1979). Endvidere er majoriteten placeret i omtrent samme højde over havoverfladen på den givne lokalitet, og de ligger på højdedragenes svagt skrånende sider.

Ved Nørre Holsted var det tydeligt, at de sydligste gruber lå parvist i en øst-vest orienteret linje, som bevægede sig fra den omtalte korridor mod sydvest på højdedraget og ud af feltet mod øst (fig. 5). Der er dog enkelte afvigere fra de små pardannelser og den erkendte linje. Også mod nordøst kunne en gruppe anlæg udskilles, og de dannede en nord-syd-gående række, som kunne kobles til den øst-vest orienterede linje. Et lignende system ses ved Skovby Sydøst II-lokaliteten ved Brande, hvor der kunne udskilles en linje, som bevægede sig fra vest mod øst for derefter at fortsætte mod nord ud af feltet (fig. 6). Ligeledes havde anlæggene tendens til pardannelser (Pedersen & Rostholm 2006, s. 42). På Ny Løkkegård ved Veerst syntes den halve snes af potentielle dybe anlæg at danne et forløb ved foden af et højdedrag, men dette er mere usikkert, eftersom lokaliteten forelø-

Fig. 5.

Alle dybe anlæg på Nørregårdlokaliteten er her fremhævet med sort, hvorved de beskrevne linjer ses mere tydeligt. Grafik: Museet på Sønderkov.

All 'deep features' from the Nørregård locality highlighted in black, so that the described linear element of their distribution is more easily evident.

bigt kun er forundersøgt (Grundvad et al. 2011, s. 57).

Ved Holsted synes den sydlige linje at afspejle en afgrænsning af det plateau, hvor de primære bopladslevn fra sen yngre stenalder og ældre bronzealder blev dokumenteret. Særligt interessant bliver denne iagttagelse, når man iagttager grubernes placering på ældre jordbundskort af det udrænede landskab. Her fremgår det tydeligt, at anlæggene omgiver eller afgrænser det markante højdedrag fra den korridor, der forbinder det udgravede plateau i nord med de sydligere højdestrækninger (fig. 7). Denne iagttagelse er særdeles interessant,

da vi her får en kraftig antydning om, at de dybe anlæg netop skulle markere en grænse i landskabet.

Hovedparten var orienteret enten NV-SØ eller NØ-SV. (fig. 8) Kun sjældent var de N-S eller Ø-V orienterede. Det interessante ved deres retninger er, på trods af den usystematiske karakter, tendensen til at orienteringen ændres systematisk fra sydvest mod nordøst. Således er anlæggene mod sydvest orienteret sydøst mod nordvest, mens de nordligste er mere nord-sydligt orienterede eller ligefrem rettet fra sydvest mod nordøst.

Fig. 6.

Plan over Skovby Sydøst II mellem Hammerum og Ikast med sine 23 dybe anlæg, som er markeret med rødt. Bemærk den øst-vest-orienterede rækkedannelse i syd. Efter Pedersen & Rostholm 2006, s. 42.

A plan of the Skovby Sydøst II excavation site between Hammerum and Ikast with its 23 'deep features' highlighted in red. Note the east-west orientated row formations to the south.

De øvrige lokaliteter, hvor kun få eller enkelte dybe anlæg er dokumenteret, er ofte undersøgt ved fladeafdækninger af begrænsede størrelser. Dermed er det naturligvis uklart, om de repræsenterer en lille del af et større anlægskompleks. De registrerede eksempler på nogle pladser kan desuden afspejle de anlæg, der var mest tydelige på overfladen, hvorimod de diffuse måske er tolket som rodvælttere eller geologiske variationer i undergrunden. Af denne grund er det forfatterens umiddelbare indtryk, at rækkedannelserne på Nørregård og Skovby Sydøst repræsenterer et generelt fænomen, hvor de dybe anlæg således indgår i en større

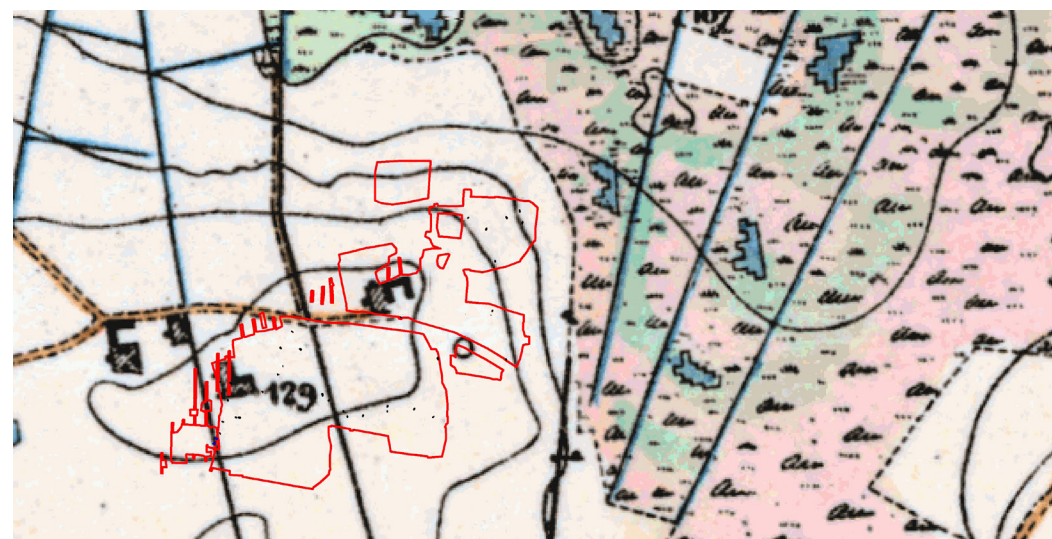

Fig. 7.

Udgravningsfelterne på Nørregård lokaliteten ved Nørre Holsted er her markeret med rødt på Højt Målebordsblad. Prikkerne er dybe anlæg. Grafik: Museet på Sønderkov efter Kort- og Matrikelstyrelsen.

The excavation areas from the Nørregaard locality near Nørre Holsted highlighted in red on the large scale 19th century ordnance survey map. The pricks represent 'deep features'.

enhed. Hvis dette holder stik, kræver anlægstypen meget store og sammenhængende fladeafdækninger for at kunne tolkes korrekt.

Udgravningsmetode og iagttagelser

Som følge af den høje forekomst af anlægstypen ved Nørre Holsted, blev der eksperimenteret udgravningsmetodisk, men alle metoder viste samme slutresultat. I fladen blev alle anlæg fladeregistreret med nærpræcisions-GPS. Hvor der fandtes velbevaret forkullet tømmer, blev anlæggene i flere tilfælde håndtegnet. Størstedelen af anlæggene blev undersøgt horisontalstratigrafisk i to „kasser“. Mellem disse blev en balk efterladt, så en tværprofil kunne dokumenteres. Næsten alle anlæg blev udgravet ved håndkraft – en arbejdsindsats, der krævede en opskovning af ca. 13 m³ fyld og undergrundsmateriale pr. nedgravning.

To af anlæggene blev udgravet horisontalstratigrafisk i to kasser på den længste led. Dette blev forsøgt for at dokumentere de

sammenskredne lag ved længdeaksen og for at undersøge, om den nedre horisontale afgrænsning var så plan, som den lod til at være i tværprofilen. Her kunne det dokumenteres, at både trækulslaget og bunden tydeligvis var helt plane. Fælles for begge former for profilregistreringer er, at fylden mellem den nedre kasse og det brændte tømmer mod toppen i alle tilfælde er genindkastet undergrundsand – anlæggene blev således lukket i én hurtig ombæring. I ét anlæg er det endda meget tydeligt, at fyl-

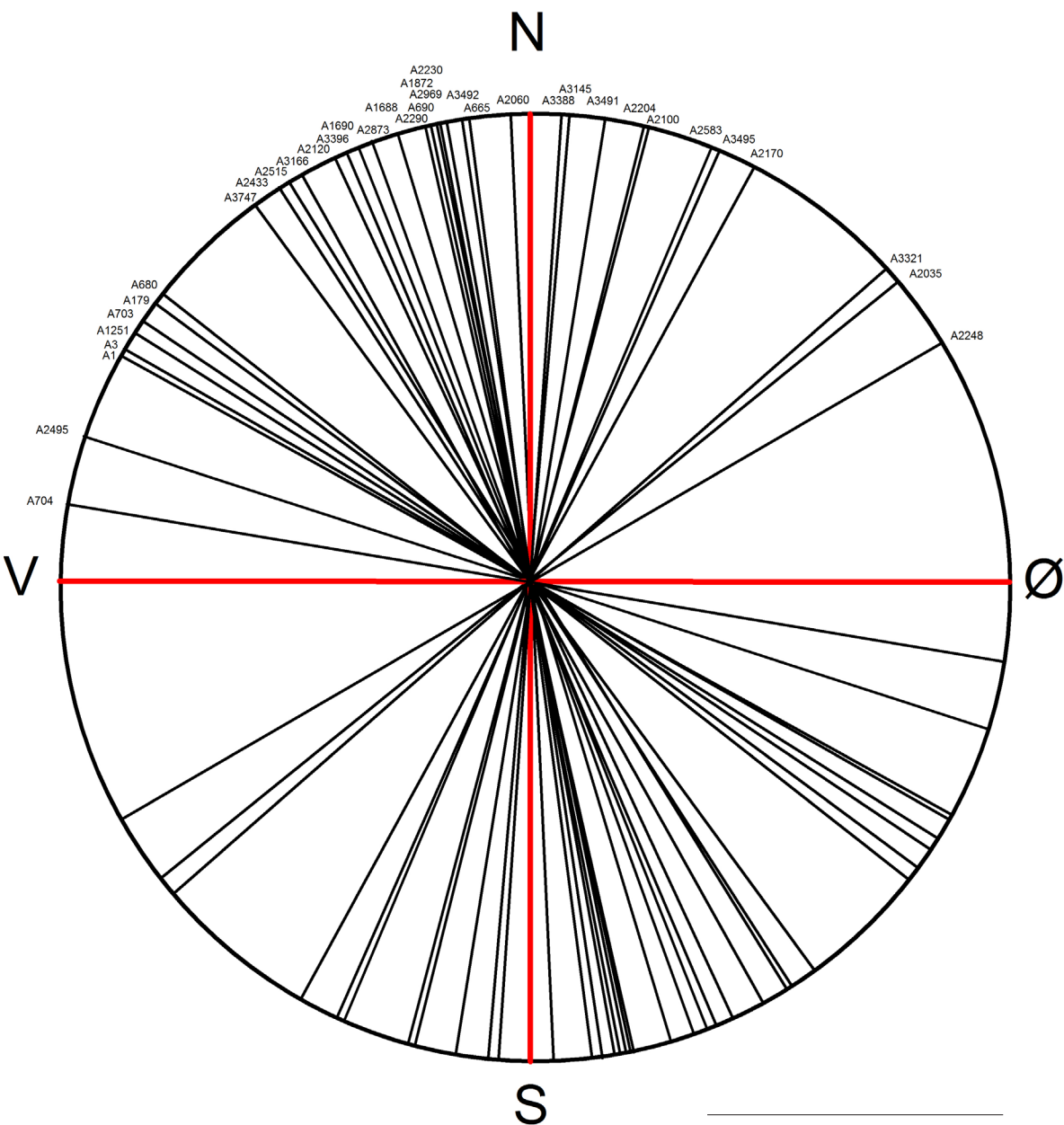

Fig. 8.
 De dybe anlægs orienteringer på Nørre Holsted. Bemærk fraværet af anlæg, der er orienteret præcist i øst-vest. Grafik: Museet på Sønderkov.
 The orientation of the 'deep features' from Nørre Holsted. Note the absence of features orientated precisely in an East-West direction.

den er genindført i stor hast (fig. 9). Således kunne der i en tværprofil ses en større blok af undergrundssand, som er blevet optaget i en klump, og på usædvanlig vis har bevaret sin form, da den blev ført tilbage i gruben. I denne forbindelse er det vigtigt at påpege manglen på flyvesand i anlæggene, hvilket burde forventes at være til stede, hvis de fik lov at stå åbne i flere dage.

I to tværprofiler var det muligt at påvise et gråbrunt og smalt spor efter en tømmerbygget kasse, som var konstrueret i bunden af anlæggene (fig. 4 til højre). Der kunne i hele bundfladen dokumenteres tydelige spor efter lodretstillede planker. Heldige omstændigheder har resulteret i, at netop disse to anlæg er gravet så dybt ned i undergrunden, at grundvandsspejlet periodisk har udsat plankerne for så store fugtmængder, at træets struktur endnu kunne iagttages. Stavene har været plankløvede, eftersom de tydeligvis havde en rundet og en helt plan side, hvor den plane var anbragt ud mod den omgivende undergrund, mens den rundede side stod ind mod selve „kisterummet“.

Naturvidenskabelige analyser af brandlaget mod toppen, som blev foretaget af Naturvidenskabelig Afdeling på Moesgård Museum, viste at det afbrændte tømmer i de øverste lagsekvenser i fire af fire tilfælde bestod af eg (Quercus). Vedbestemmelsen blev foretaget i selve feltprocessen. Ofte var der tale om en stamme, som kun var delvist forkullet. I enkelte tilfælde er det påvist, at der har været to afbrændinger i anlæggene, som givetvist fandt sted med et uvist tidsmæssigt spænd, for mellem de to lag kunne op mod en halv meter sammenskredet fyldmateriale registreres.

Det sparsomme genstandsmateriale og dateringsproblematik

Et af de store problemer vedrørende forståelsen af anlægstypen er den generelle mangel på fund og strukturer. Af denne grund har der også hersket en generel usikkerhed omkring anlæggenes datering. Når genstande optræder i de dybe anlæg, foregår det næsten udelukkende i de øverste lag, hvilket primært vil sige i eller over det ildpåvirkede centrale fyldskifte i overfladen. Det underliggende genindførte undergrundslag samt de nedre dele er helt tomme for genstande. Fundmaterialet antyder således intet om, at de dybe anlæg skulle være grave, da ingen fund hidtil er gjort i bundniveauet (Pedersen & Rostholm 2006).

Genstandsmaterialet består af keramik og flintafslag. Her er det potteskårene, der kan bruges dateringsmæssigt, for flintmaterialet består kun af udaterbare afslag. Keramikken er domineret af enkelte småskår – sjældent er større kardele til stede. Der er som regel tale om ret groftmagrede og letbrændte keramikstykker uden ornamentik, som tilsyneladende strækker sig fra overgangen mellem tragt bæger- og enkeltgravskulturen og frem til senneolitikum. I få tilfælde er der endda fundet keramik i anlæggene fra en tidligere del af tragt bægerkulturen (Hartvig 2015). Ved Nørre Holsted findes dog også få eksempler på yngre keramikmateriale i toppen af de dybe anlæg, der stammer fra bronzealderen (1700-500 f.Kr.), men disse fund må være havnet sekundært på stedet, for de optræder altid, hvor samtidige huskonstruktioner ligger i umiddelbar nærhed.

I nogle tilfælde er der klare stratigrafiske iagttagelsesmuligheder. Allerede i 1970'erne påviste Palle Eriksen, at de dybe

Fig. 9.

Her ses en typisk profil af et dybt anlæg. Det karakteristiske brandlag, som oftest kan iagttages i fladen, ses foroven. Det bemærkelsesværdige er blokken af lagdelt, hvidgult sand i venstre del af profilen. Dette viser tydeligt, at undergrundssandet blev hurtigt genopfyldt. Foto: Museet på Sønderkov.

A typical half-section from a 'deep feature'. The characteristic burnt layers, which are often discernible on surface levels are visible at the top. The most remarkable element is the block of layered, white yellow sand to the left of the section. This clearly shows, that the subsoil sand was quickly replaced.

gruber var overlejret af enkeltgravshøje, hvormed de måtte være ældre end højene (Eriksen 1979). Sidenhen kunne det i 1988 påvises, at eksemplet fra Bække Mark var ældre end en urnegrav fra ældre romersk jernalder, som var nedsat i en stenrøse, der syntes at markere det dybe anlæg (Grundvad 2013). Endnu en stratigrafisk relation kunne påvises i 2015, da ARKVEST udgravede et dybt anlæg, der blev overlejret af et hulbælte fra tidlig førromersk jernalder (Nielsen 2015). Endeligt kunne ét eksemplar dokumenteres som stratigrafisk ældre end et hus fra Nørre Holsted, der kunne C14-dateres til ældre bronzealder periode II-III, dvs. 1500-1100 f.Kr. (fig. 10), mens et andet eksempel viste, at det dybe anlæg var stratigrafisk ældre end et hus, der kunne keramikdateres til yngre bronzealder.

Ved Nørre Holsted-udgravningerne i 2011-12 blev det højprioriteret at udtage prøve materiale til arkæobotaniske undersøgelser samt AMS C14-dateringer. Resultaterne kan sammenholdes med en række C14-resultater fra andre udgravninger i Museet på Sønderskovs ansvarsområde og fra undersøgelser udført af Herning Museum (Pedersen & Rostholm 2006). C14-dateringerne fra Sønderskovs regi, danner tre ophobninger, hvor to skiller sig mærkbart ud (se C14-kataloget bagest i artiklen). De to primære dateringsgrupper er placeret ved overgangen mellem tragtbæger- og enkeltgravskulturen samt overgangen mellem senneolitikum og ældre bronzealder. Det har dog været et tilbagevendende problem vedrørende C14-dateringerne, at enkelte placerede sig i yngre bronzealder og tidlig førromersk jernalder. Tilmed kunne enkelte af de sene dateringer umiddelbart bekræftes ved keramikmaterialet. Dette var især problematisk ved Herning Museums undersøgelser, hvor antallet af naturvidenskabelige dateringer var relativt få (Pedersen & Rostholm 2006), men samme problemer var også til stede i enkelte tilfælde ved Nørre Holsted-udgravningerne (se katalog). Imidlertid blev det klargjort ved

sidstnævnte undersøgelser, at majoriteten af bronzealderdateringerne sandsynligvis kunne bortforklares som forurenede af nærliggende bronzealderhuse. Dermed er det således sandsynligt, at materialet er havnet sekundært i anlæggene.

Således skal de dybe anlæg placeres i slutningen af tragtbægerkulturen og enkeltgravskulturen, hvilket vil sige århundrederne mellem 2900 og 2400 f.Kr. Majoriteten af genstandsmaterialet samt et flertal af de naturvidenskabelige dateringer støtter denne konklusion. Men det skal understreges, at der endnu er afvigelser fra denne dateringsramme, der ikke umiddelbart kan forklares. Ved fremtidige prøveudtagninger må det derfor anbefales at udtage materiale fra bundniveauet.

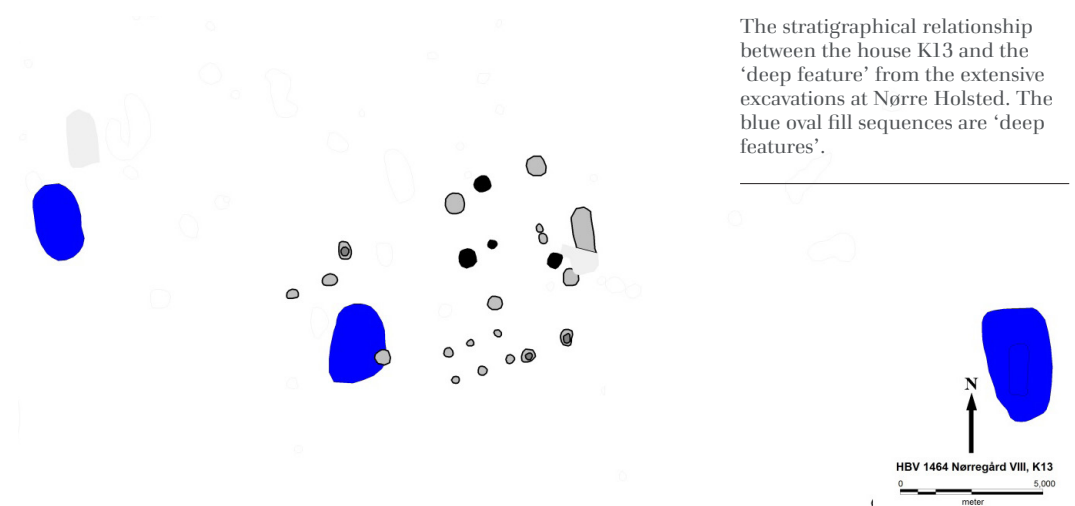

Fig. 10.

Den stratigrafiske relation mellem huset K13 og et dybt anlæg fra de store undersøgelser ved Nørre Holsted. De blå ovale fyldskifter er dybe anlæg. Grafik: Museet på Sønderkov.

The stratigraphical relationship between the house K13 and the 'deep feature' from the extensive excavations at Nørre Holsted. The blue oval fill sequences are 'deep features'.

Tolkningsforsøg – grave eller kult-anlæg?

Der er naturligvis gjort mange forskellige overvejelser omkring de dybe anlægs funktion blandt de arkæologer, der er stødt på denne lidet informative anlægstype. Det mest almindelige og oplagte bud er kistegrave. Men andre funktioner som fangsthuller, brønde, produktionsanlæg, opbevaringskældre til forråd og gruber til rituelle handlinger har ligeledes været foreslået (Grundvad 2015, s. 19; Pedersen & Rostholm 2006, s. 48ff.).

Tolkningsforslaget vedrørende fangstgruber eller dyrefælder har været fremført med inspiration hentet i de indre norske fjeldstrøg. Her var de dybe nedgravninger beregnet til fangst af rener, elge og større hjortedyr (Pedersen & Rostholm 2006, s. 50). De norske dyrefælder har tragtførmede tværprofiler med tømmerforede sider, ovale former på overfladen og dimensioner af samme karakter som de jyske dybe anlæg. Således er der bemærkelsesværdige konstruktionsmæssige ligheder mellem de to anlægstyper. Det synes imidlertid usandsynligt, at de dybe anlæg repræsenterer fangstgruber, da alle tilsyneladende blev genopfyldt kort efter nedgravningen. Desuden giver afbrændingsaktiviteterne i de øvre horisonter ikke mening i denne henseende. Landskabsmæssigt ligger de dybe anlæg i Jylland ikke umiddelbart på steder, der kan betegnes som dyreflokkes potentielle tvangspassager. Desuden var det begrænset, hvor mange større køddyr, der var tilbage i den senere del af yngre stenalder (Aaris-Sørensen 1988, s. 200).

Andre tolkningsforslag har været indrettet på brønde, rødningeanlæg og kælderanlæg (Pedersen & Rostholm 2006, s. 51). Men de virker heller ikke umiddelbart

plausible ifølge de samme ovennævnte karakteristika. Hvis man skulle dvæle lidt ved produktionsgrube-tolkningsforeslaget bør et af de dybe anlæg fra Nørre Holsted nævnes, som rummede store mængder af forkullet tærskaffald i form af aks og avner i brandlaget ved overfladen. Men det blev kun registreret i ét af de 37 dybe anlæg på storlokaliteten, hvorfor fundsituationen ikke kan bruges som et generelt argument for anlægstypens funktion. Tærskaffaldet blev desuden C14-dateret til ældre bronzealder og skal dermed snarere relateres til en langhustomt fra denne periode, der stod få meter nord for det dybe anlæg.

Et mere oplagt og generelt tolkningsforeslag går ud på, at anlæggene er jordfæstegrave, der således fremstår uden gravgods eller bevarede spor efter den døde. Tolkningen har særligt været aktuel i de tilfælde, hvor der kun er erkendt ganske få anlæg pr. lokalitet, og hvor de derfor ikke indgår i større sammenhænge. Anlæggenes tendens til rækkedannelser og landskabsmarkører udelukker dog ikke en gravfunktion. To eksempler fra Nørre Holsted rummede tydelige plankespor i bunden, som det er beskrevet ovenfor. Tilsvarende eksempler kendes fra Midtjylland (Pedersen & Rostholm 2006, s. 44). Disse kistelignende spor kan i sig selv være et nogenlunde holdbart argument for en tolkning som jordfæstegrave. De er vel at mærke ret smalle og fremstår i et par tilfælde med en butterfly-form. Men dette skyldes som nævnt tryk fra oven og fra siderne. Kistegrave fra yngre perioder kan ligeledes være ret smalle, så den beskedne bredde på 35-60 cm udelukker på ingen måder en gravfunktion.

Det kunne umiddelbart være fristende at henføre de dybe anlæg til gruppen af „dybe dolkgrave“ fra begyndelsen af senneolitikum (2350-1950 f.Kr.), som er udbredt i

Jylland og Nordtyskland (Kühn 1979, s. 20; Lomborg 1973, s. 114 ff.). Men de skiller sig markant ud fra de dybe anlæg, da dolkgravene langtfra opnår samme dybder, og desuden er bunden gerne stenforet, hvilket endnu aldrig er påvist i de dybe anlæg. Som det fremgår ovenfor, peger hovedparten af C14-dateringerne på perioderne før senneolitikum. Hvis vi antager, at de dybe anlæg virkeligt hører hjemme i tragtbægerkulturens sidste århundrede (MNV – 2900-2800 f.Kr.), er det påfaldende, at de karakteristiske stendyngegrave fra denne fase har sin egen udbredelse i Nordvestjylland (Johannsen & Kielsen 2014, s. 10), mens de dybe anlæg har en selvstændig udbredelse i de sydligere egne af Jylland vest for ungmorænen (se fig. 2). Der er en geografisk overlapning af begge anlægstyper i trekanten mellem det nuværende Holstebro, Herning og Ringkøbing. Men overordnet set får vi her et klart indtryk af to vidt forskellige gravskikke i Jylland.

En anden plausibel tolkning af de dybe anlæg er indrettet på rituelle aktiviteter, der ligeledes er relateret til dødebehandling. Her er en sammenligning med kultgruber i stil med de såkaldte systemgrave nærliggende, der udgør hoveddelen af de store samlingspladser af Sarup-typen, som har sit navn efter den første erkendte og veldokumenterede undersøgelse af anlægstypen i Danmark, der foregik ved Sarup på Sydvestfyn (Andersen 1975). Disse omfattende monumenter er samtidige med megalitgravene og dermed ældre end de dybe anlæg, da de stammer fra en tidligere del af tragtbægerkulturen (århundrederne mellem 3500 og 3100 f.Kr.). De består af palisader og aflange dybe nedgravninger (systemgrave), der er anlagt som perler på en snor og flankerer palisadeforløbet, når dette er til stede. Tilsammen afgrænser palisaderne og systemgravene som regel et

område, der igen er naturligt afgrænset på de øvrige sider af vand i form af åløb eller fjordstrækninger. Sarup-anlæggenes systemgrave er kendte for at rumme spor efter mange nedgravninger og genopgravninger samt deponeringer i enderne, hvorimod de senere dybe anlæg afspejler et anderledes mønster, hvor der som nævnt er foregået en hurtig tildækning og efterfølgende varmekrævende aktiviteter ved overfladen. Men nyere studier af Sarup-anlæg har faktisk påpeget, at mange systemgrave er præget af at være hurtigt tildækket uden spor efter deponeringer (Klassen 2014, s. 103 ff.). Formen og dimensionerne mellem de to anlægstyper er desuden ret ensartet, selvom de ældre systemgrøfter generelt er længere og bredere. De dybe anlæg har som nævnt tendens til at fremvise et lignende mønster med rækkedannelser, selvom den yngre anlægstype ikke ligger helt så regelmæssigt som systemgravene. Landskabsmæssigt har de fleste Sarup-anlæg en kystnær placering, hvor de ofte afskærer næs, der ligger ud til fjorde, eller hvor åsystemer udløber. Men de kendes også en anelse længere inde i landet, hvor de ligger på højdedrag eller plateauer. Her danner de samme mønster som de dybe anlæg. Konkluderende er det således fristende at tolke de dybe anlæg som en indlandsvariant af Sarupanlægget. Det store problem består dog i den dateringsmæssige skævhed, for indtil videre skal de dybe anlæg fund- og C14-dateringsmæssigt som nævnt placeres i århundrederne mellem tragtbægerkulturens slutning og starten af senneolitikum (dvs. ca. 3000-2000 f.Kr.), selvom få af anlæggene dog er C14-dateret til Sarupanlæggenes tid (Hartvig 2013; Pedersen & Rostholm 2006, s. 49). En forklaring på den tidsmæssige uoverensstemmelse kan ligge i kontinuiteten på de sandede højdedrag i indlandet. På mange lokaliteter med Sarupanlæg fortsætter aktiviteterne intensivt i de efter-

følgende århundreder, hvor de nu har mere bopladsagtig karakter (Andersen 1997, s. 101ff.). I modsætning til de kystnære områder, fortsætter „systemgravstraditionen“ dermed i indlandet – dog uden tilhørende palisader. Dermed er der kontinuitet i deres rolle som markører i landskabet, hvor de tilsyneladende afgrænser bestemte højdepunkter i indlandet. I Østdanmark og Skåne er det derimod palisadebyggeriet, som fortsætter på samlingspladserne (Brink 2009; Iversen 2015, s. 69 ff.). Således kan der være tale om to forskellige former for udvikling af Sarup-anlæggene i øst og vest. Men der foreligger også en alternativ mulighed, hvor de dybe anlægs nedre dele er samtidige med Sarupanlæggene og megalitgravene, hvorimod det øverste brandlag stammer fra de senere dele af yngre stenalder. Her kan de senere aktivitetsspor være foregået eller aflejret i de fordybninger, der kunne være opstået i toppen af „systemgrøfterne“ i forbindelse med sammensynkninger. Hvis denne tolkning er holdbar, hvilket vi dog langt fra ved endnu, kan der være tale om en uopdaget indlandsvariant af Sarupanlæggene.

Afslutning

Som det tydeligt fremgår, er der stadigvæk stor usikkerhed omkring de dybe anlægs klassifikation. Det er dog undertegnedes klare indtryk, at der enten er tale om kistebegravelse eller rituelle anlæg, der er relateret til dødebehandling. En udbredt tolkning af systemgravenes hovedfunktion drejer sig netop om skelettering af de døde. De blev gravlagt midlertidigt heri for efterfølgende at blive genopgravet, hvor knoglerne eller udvalgte skeletdele herefter blev deponeret i storstensgravene (Andersen 1997, s. 307; Kaul 1994).

For at løse de tolkningsmæssige problemer, må naturvidenskabelige metoder tages i brug. Her er det oplagt at udtage jordprøver fra bundniveauet for at be- eller afkræfte, om forrådnelsesprocesser har fundet sted. Her bør den gammelkendte fosfatmetode kunne anvendes, men der er imidlertid opstået nye metoder, der ikke mindst kan bidrage til belysningen af, om de dybe anlæg har rummet begravelse – permanente såvel som midlertidige. Det handler blandt andet om geokemiske analyser, der kan afsløre tilstedeværelsen af kalk fra knoglevæv i undergrunden, samt den såkaldte non-pollen palynomorphs-metode, der kan fortælle om tilstedeværelsen af ådselsædende mikroorganismer. Disse naturvidenskabelige analysemetoder bør således kunne løfte sløret for problemet omkring de dybe anlægs funktion, betydning og kulturelle kontekst.

Fig. 10.

Tabel over dateringer af dybe anlæg.

Dates of deep features.

Dateringer af dybe anlæg HBV 1464 VIII & IX							
Labnr.	Kontekst	Provenr.	Materiale	D13C	C14 age	Calibrated age, 68,2 %	Calibrated age, 95,4 %
AAR 19520	A3491	X678	Charcoal (el)	-26.26 ± 0.6	2446 ± 25	738 – 688 BC (23.4%) 663 – 647 BC (7.1%) 548 – 476 BC (31.5%) 462 – 456 BC (1.7%) 445 – 431 BC (4.4%)	751 – 682 BC (27.0%) 669 – 636 BC (10.1%) 626 – 614 BC (1.4%) 592 – 410 BC (56.9%)
AAR 19521	A3492, lag 3	X680	Charcoal (ubestemt)	-25.09 ± 0.7	2559 ± 28	800 – 757 BC (64.7%) 679 – 672 BC (3.5%)	805 – 748 BC (70.0%) 685 – 667 BC (7.1%) 641 – 587 BC (14.3%) 581 – 556 BC (4.0%)
AAR 19522	A3396	X681	Charcoal (løvtræ)	-25.9 ± 0.7	2507 ± 26	769 – 747 BC (12.4%) 685 – 666 BC (10.8%) 642 – 556 BC (45.0%)	788 – 727 BC (23.0%) 719 – 705 BC (1.8%) 695 – 541 BC (70.6%)
AAR 19523	A3388	X683	Charcoal (løn)½	-26.09 ± 0.59	4405 ± 29	3089 – 3047 BC (26.0%) 3036 – 3009 BC (16.5%) 2984 – 2935 BC (25.7%)	3263 – 3248 BC (2.2%) 3101 – 2918 BC (93.2%)
AAR 19528	A3321 X718	X718	Nutshell (hassel)	-37.33 ± 0.71 (ext NB! Unreliable result)	4401 ± 40	3089 – 3049 BC (20.0%) 3035 – 3001 BC (16.9%) 2993 – 2929 BC (31.3%)	3322 – 3272 BC (4.0%) 3266 – 3235 BC (4.7%) 3171 – 3163 BC (0.5%) 3116 – 2908 BC (86.2%)
AAR 19529	A3495	X719	Charcoal (løvtræ)	-27.43 ± 0.71	2533 ± 29	792 – 750 BC (34.0%) 683 – 668 BC (10.2%) 638 – 590 BC (24.0%)	797 – 734 BC (38.7%) 690 – 662 BC (13.3%) 649 – 546 BC (43.4%)
AAR 19720	A3747, lag 2	X720	Charcoal (el/hassel)	-28.79 ± 0.71	3097 ± 30	1414 – 1376 BC (31.5%) 1346 – 1304 BC (36.7%)	1431 – 1281 BC (95.4%)
AAR 19572	A665, bundlag	X211	Charcoal (løvtræ)	-26.38 ± 0.68	4250 ± 30	2906 – 2876 BC (68.2%)	2916 – 2864 BC (80.7%) 2807 – 2759 BC (14.3%) 2717 – 2714 BC (0.4%)
AAR 19576	A665, bundlag	X211	Charcoal (løvtræ)	-26.38 ± 0.68	4250 ± 30	2906 – 2876 BC (68.2%)	2916 – 2864 BC (80.7%) 2807 – 2759 BC (14.3%) 2717 – 2714 BC (0.4%)
AAR 19577	A1060, lag 2	X218	Charcoal (el/hassel)	-26.18 ± 0.68	3330 ± 26	1661 – 1607 BC (47.8%) 1583 – 1559 BC (17.1%) 1553 – 1547 BC (3.2%)	1686 – 1531 BC (95.4%)

Dateringer af dybe anlæg HBV 1464 VIII & IX							
Labnr.	Kontekst	Provenr.	Materiale	D13C	C14 age	Calibrated age, 68,2 %	Calibrated age, 95,4 %
AAR 19580	A690	X223	Charcoal (løvtræ)	-29.58 ± 0.81	4764 ± 36	3635 – 3622 BC (8.8%) 3607 – 3523 BC (59.4%)	3641 – 3508 BC (85.5%) 3426 – 3382 BC (9.9%)
AAR 19591	A179	X339	Charcoal (eg)	-27.5 ± 0.74	2397 ± 25	487 - 405 BC (68.2%)	727 – 720 BC (0.9%) 704 – 695 BC (1.3%) 541 – 399 BC (93.3%)
AAR 19592	A704	X342	Charcoal (eg)	-26.65 ± 0.71	3147 ± 26	1451 – 1400 BC (68.2%)	1497 – 1387 BC (89.2%) 1339 – 1319 BC (6.2%)
AAR 19595	A1872	X353	Charcoal (løvtræ)	-28.17 ± 0.71	3401 ± 27	1742 – 1710 BC (32.3%) 1700 – 1662 BC (35.9%)	1742 – 1710 BC (32.3%) 1700 – 1662 BC (35.9%)
AAR 19596	A1688, lag 4	X358	Charcoal (ubestemt)	-27.92 ± 0.71	3934 ± 27	2476 – 2434 BC (34.7%) 2421 – 2403 BC (12.9%) 2380 – 2349 BC (20.6%)	2559 – 2536 BC (3.5%) 2491 – 2338 BC (90.8%) 2319 – 2310 BC (1.1%)
AAR 19600	A2170, lag 4	X460	Grain (byg)	-28.38 ± 0.71	3286 ± 26	1611 – 1529 BC (68.2%)	1621 - 1505 BC (95.4%)
AAR 19601	A2204, lag 1	X462	Charcoal (ubestemt)	-25.71 ± 0.66	4149 ± 26	2866 – 2836 BC (14.8%) 2816 – 2804 BC (5.5%) 2774 – 2770 BC (1.4%) 2764 - 2671 BC (46.6%)	2875 – 2831 BC (18.5%) 2821 – 2631 BC (76.9%)
AAR 19602	A2433, lag 5	X463	Charcoal (løvtræ)	26.84 ± 0.6	3377 ± 25	1692 - 1633BC (68.2%)	1741B – 1711 BC (17.4%) 1699 – 1620 BC (78.0%)
AAR 19615	A2100, lag 2	X478	Charcoal (birk)	-33.04 ± 0.76 (ext NB! Unreliable result)	4633 ± 33	3498 – 3450 BC (50.5%) 3444 – 3439 BC (3.4%) 3378 – 3364 BC (14.4%)	3517 – 3397 BC (75.0%) 3386 – 3353 BC (20.4%)
AAR 19616	A2290, lag 6	X637	Charcoal (hassel)	-32.61 ± 0.71 (ext NB! Unreliable result)	3375 ± 29	1692 – 1630 BC (68.2%)	1745-1613 BC (95.4%)
AAR 19617	A2869, lag 3	X640	Charcoal (hassel)	-28.79 ± 0.62	4167 ± 25	1733 – 1719 BC (13.5%) 1694 – 1642 BC (54.7%)	1744 – 1708 BC (25.5%) 1702 – 1625 BC (69.9%)
AAR 19621	A2230 lag 2	x727,	Charcoal (hassel)	-26.62 ± 0.7	3403 ± 27	1742 – 1710 BC (33.8%) 1700 – 1664 BC (34.4%)	1762 – 1627 BC (95.4%)
AAR 19625	A2035, lag 4	X762	Charcoal (eg)	-28.75 ± 0.66	3395 ± 28	1740 – 1712 BC (25.9%) 1698 – 1658 BC (38.8%) 1650 - 1645 BC (3.5%)	1751 – 1624 BC (95.4%)

Dateringer af dybe anlæg HBV 1454 Holsted Åmark							
Labnr.	Kontekst	Provenr.	Materiale	D13C	C14 age	Calibrated age, 68,2 %	Calibrated age, 95,4 %
AAR 20392	A80, lag 1	P17	Grain (Cerealia, korn)	-23.08 ± 0.58	4167 ± 25	2874 – 2853 BC (11.9%) 2812 – 2744 BC (38.8%) 2726 – 2696 BC (17.5%)	2880 – 2835 BC (19.6%) 2817 – 2665 BC (75.3%) 2643 – 2640 BC (0.5%)
AAR 20394	A1495, lag 3	P19	Charcoal (eg)	-28.31 ± 0.69	4500 ± 25	3335 – 3310 BC (11.7%) 3296 – 3284 BC (5.5%) 3276 – 3265 BC (4.8%) 3239 – 3211 BC (13.7%) 3192 – 3152 BC (18.3%) 3137 - 3106 BC (14.1%)	3346 – 3262 BC (33.3%) 3254 – 3098 BC (62.1%)
AAR 20402	A80, lag 2	P27	Grain (byg)	-21.7 ± 0.77	4017 ± 26	2572 – 2546 BC (23.9%) 2541 – 2512 BC (28.9%) 2505 – 2489 BC (15.4%)	2617 – 2611 BC (0.9%) 2581- 2472 BC (94.5%)
AAR 20408	A80, lag 7	P33	Charcoal (Nåletræ)	-27.18 ± 0.6	7509 ± 37	6437 – 6366 BC (68.2%)	6447 – 6338 BC (78.2%) 6315 – 6256 BC (17.2%)
AAR 20411	A1493, bundlag	P36	Charcoal (ubestemt)	-32.12 ± 0.68 (ext Small sample: 0.653 mg C)	5776 ± 33	4688 – 4588 BC (68.2%)	4709 – 4545 BC (95.4%)
Dateringer af dybe anlæg HBV 1427 Rødning Nord II							
Labnr.	Kontekst	Provenr.	Materiale	D13C	C14 age	Calibrated age, 68,2 %	Calibrated age, 95,4 %
AAR 17181	A553	X21	Charcoal (ask)	-24.3 ± 0.57	8168 ± 32	7182 – 7077 BC (68.2%)	7305 – 7218 BC (20.7%) 7197 – 7066 BC (74.7%)
AAR 17182	A553, lag 4	X23	Charcoal (ubestemt)	-21.39 ± 0.82	3452 ± 26	1871 – 1846 BC (17.6%) 1812 – 1804 BC (4.3%) 1776 - 1736 BC (34.9%) 1712 – 1695 BC (11.4%)	1879 – 1839 BC (22.6%) 1830 - 1792 BC (13.9%) 1786 – 1690 BC (58.9%)

Noter

1. En varm tak skal rettes til følgende fagfolk, som har været behjælpelige med oplysninger omkring de forskellige lokaliteter med dybe anlæg: Per Ethelberg og Anders Hartvig (Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev), Hemming Zaramella Hansen og Steen Thrane Frydenlund Jensen (Sydvestjyske Museer), Janne Krøtel og Scott Robert Dollar (Museet på Sønderkov), Charlotta Lindblom (Vejle Museerne), Sara Gjerlevsen og Palle Eriksen (ARKVEST – Arkæologi Vestjylland), Per Borup (Horsens Museum), Ejvind Hertz (Museum Skanderborg), Martin Risvig og Asger Meulengracht Olsen (Holstebro Museum).

Litteratur

Andersen, Niels H. 1975: Sarup, et befæstet neolitisk anlæg på Sydvestfyn. *Kuml* 1973-74, s. 109-120.

Andersen, Niels H. 1997: The Sarup Enclosures. The Funnel Beaker Culture of the Sarup site including two causewayed camps compared to the contemporary settlements in the area and other European enclosures. *Sarup* vol. 1. Jutland Archaeological Society Publications XXXIII: 1. Højbjerg.

Brink, Kristian 2009: I palissadernas tid. Om stolphål och skärvor och sociala relationer under yngre mellanneolitikum. *Malmöfynd* 21. Malmö.

Eriksen, Palle 1979: Nygårdhøjfeltet. En snes høje fra yngre stenalder. *Mark og Montre* 1979, s. 5-26.

Grundvad, Lars 2013b: En næsten ukendt gravning. *Museumsavisen* 56, s. 6-9.

Grundvad, Lars 2015: Dybe gravlignende anlæg fra sen yngre stenalder. *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig* 15, 2014, s. 11-20.

Grundvad, Lars & Martin Egelund Poulsen 2013: De arkæologiske undersøgelser på Danish Crown-grunden ved Nørre Holsted. *Fra Ribe Amt* 2013, s. 63-72.

Grundvad, Lars & Martin Egelund Poulsen 2014: Nørregårdgravpladsen fra tidlig enkeltgravskultur ved Nørre Holsted. *By, marsk og geest* 26, s. 7-18.

Gyldion, Aase, John Jeppesen & Charlotta Lindblom 2004: *Oldtiden på vej mellem Riis og Ølholm. En række arkæologiske undersøgelser foretaget i forbindelse med Vejdirektoratets etablering af Riis-Ølholm vejen*. Vejle, s. 17-24.

Hertz, Ejvind 1999a: Nørregård V & VII. *Arkæologiske udgravninger i Danmark* 1998. nr. 538-539.

Iversen, Rune 2015: *The Transformation of Neolithic Societies. An Eastern Danish Perspective on the 3rd Millennium BC*. Jutland Archaeological Society Publications 88. Højbjerg.

Johannsen, Niels Nørkjær & Mikkel Kielsen 2014: En stendyngegrav ved Kvorning. Fund, kontekst og betydning. *Kuml* 2014, s. 9-28.

Kaul, Flemming 1994: Ritualer med menneskeknogler i yngre stenalder. *Kuml* 1994, s. 7-52.

Klassen, Lutz 2014: *Along the Road. Aspects of Causewayed Enclosures in South Scandinavia and Beyond*. East Jutland Museum Publications vol. 2. Aarhus.

Krøtel, Janne 2015: Holsted Åmark – Senneolitiske grave, en landsby fra yngre jernalder og indhegnede gårde fra tidlig middelalder ved Holsted Å. *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig* 15, 2014, s. 77-86.

Kühn, Hans Joachim 1979: Das Spätneolithikum in Schleswig-Holstein. *Offa-Bücher* 40. Neumünster.

Lomborg, Ebbe 1973: Die Flintdolche Dänemarks. Studien über Chronologie und Kulturbeziehungen des südsandinavischen Spätneolithikums. *Nordiske Fortidsminder Serie B – in quarto*. Bind 1. København.

Pedersen, Vibeke Juul & Hans Rostholm 2006: Lægdsgård og Skovby Sydøst. Gådefulde, dybe nedgravninger fra oldtiden. *Midtjyske fortællinger* 2006, s. 35-52.

Rindel, Per Ole 1993: Motorvejen - et tvær-snit gennem oldtiden. *Fra Ribe Amt* 1993, s. 18-37.

Aaris-Sørensen, Kim 1988: *Danmarks forhistoriske dyreverden*. Fra Istid til Vikingetid. Haslev.

Upublicerede kilder

Ethelberg, Per 1980. Beretning for HAM j.nr. 1004 Hjemsted. Sb.nr. 90, Skærbæk sogn. Haderslev Museum.

Gjerlevsen, Sara 2015: ARV 123 Kildebakken. Lervad by, Horne, matrikel Ib, Horne sogn, Øster Horne herred, Varde kommune, tidl. Ribe Amt. Stednr. 190803, lokalitetsnr. 224. Beretning fra ARKVEST – Arkæologi Vestjylland.

Grundvad, Lars 2013a: Kulturhistorisk rapport vedr. systematisk undersøgelse af HBV

1464 – Nørregård VIII og IX i Holsted Sogn, Malt Herred, tidl. Ribe Amt, nu Region Syddanmark. (Sted- og lok.nr. 190304-105. KUAS J.nr. 2011-7.24.02/HBV-0017). Museet på Sønderkov.

Grundvad, Lars, Martin Egelund Poulsen & Britt Petersen 2011: Beretning for større forundersøgelse af HBV 1404 Ny Løkkegård. Veerst sogn, Andst herred, tidl. Ribe amt, Region Syddanmark. (Stednr. 190110-75. KUAS j.nr. 2010-7.24.02/HBV-0004). Museet på Sønderkov.

Hertz, Ejvind 1999b: Beretning for HBV 936 Nørregård VII i Holsted sogn, Malt. Museet på Sønderkov.

Lindblom, Charlotta 2008: Rapport for arkæologisk undersøgelse i forbindelse med byggemodning ved lille Mølkær. Ølsted sogn, Jerlev Herred, Vejle Amt. (Stednr. 190604, KUAS J.nr. 2003-2123-1349).

Nielsen, Malene Aagren 2015: ARV 96 Gunderup. Gunderup by, Årre sogn, Skast herred. Tidl. Ribe Amt. SB.nr. 190518-139. KUAS.J.nr:2015-7.24.02/ARV-0004. Beretning fra ARKVEST – Arkæologi Vestjylland.

Poulsen, Martin Egelund 2016: Beretning for HBV 1427 Rødding Nord II. Matr. nr. 427a Røddingby, Rødding sogn, Frøs herred, Vejen kommune, gl. Haderslev amt, Region Syddanmark. (Stednr. 200104-30. Kulturarvsstyrelsens j.nr. 2010-7.24.02/HBV-0008). Museet på Sønderkov.

Søvsø, Mette Højmark & Claus Feveile: Udgravningsberetning for ASR 1909 Nørlundvej, Hunderup by matr. 7c og 7d, Hunderup sogn, Ribe herred, Ribe amt. Stednummer 190204-75 (KUAS j.nr. 2003-2123-1495). Sydvestjyske Museer.

Summary

The 'deep features' of the Late Neolithic – Graves, boundary markers or ritual pits?

An unusual class of feature dating from the Late Neolithic Age in southwest Denmark are a group of interred grave-like pits with a depth of around 2m, but containing few or meagre finds. From the surface, the feature can appear as a clearly discernible long oval fill context with fire affected materials in the middle. However, it can also be difficult to separate from the subsoil layers and can resemble the remains of a tree root. The surface dimensions are generally around 2,5-3,5 x 1,5-2 m. The upper parts of a typical half-section resemble a funnel shape, which narrows furthermore at depth, here the shape is similar to a human length cut as if for a coffin. At its lowest point, the structure is flat bottomed and formed like a narrow triangle, with a typical dimension of 200 x 35-60 cm. No traces of cadaver or any type of find has as yet ever been recovered from the lower levels, but in some rare examples there are traces of decomposed vertical and radially cloven timber planks. A box or coffin like timber construction could well have been placed at the bottom.

On the rare occasions, that finds are recovered from deep features, they always come from the top levels in connection with the fire affected central parts of the surface layers. Amongst the charcoal and redburnt sand, there can be sherds from rough textured earthen vessels, which are often dated to the final phase of the Late Neolithic Age. The contents and their placement make it difficult to determine the function and meaning of these pits. If we are dealing with interred burial graves, then why are the bottom layers so meagre in finds? Could it be a form of cultic pit, similar to the

systematic trenches of the larger assembly sites? Or do they reflect a more profane function as animal traps or some form of production site feature? There is a general and well founded sense of confusion with regard to the interpretation of these uninformative types of features, which is why we continue to utilize the neutral term of 'deep feature' to describe them for the time-being.

By taking a closer look at the topographical placement of these 'deep features' within their local landscapes as well as their over-all geographical distribution, we can however narrow down the group of possible interpretations. By now, there are around 120 known 'deep features' and heretofore they have all been found on the sandy soils west of the young moraine areas of the southern parts of Jutland. At Nørregaard near Holsted, there is a combined excavated area of more than 10 hectares, within which there are 37 'deep features' amongst settlements and graves from different periods. Here, they clearly constitute a course, which demarcates a pronounced highly visible point in the landscape. They are situated somewhat down the slope, either arranged singly or in pairs like pearls on a wavy string. A similar example is known of from Skovby Sydøst near Brande in central Jutland, where the 'deep features' also resemble lines in the landscape.

As such, this type of feature can be placed within a wider context, but as to whether these can constitute normative examples is extremely difficult to prove at this point in time, as many of the 'deep features' have e.g. come to light via small scale open-area excavations of little extent. The creation of rows in the landscape is reminiscent of the systematic trenches belonging to the Sarup enclosure type structures of the Funnel be-

aker culture and these could be yet another undiscovered inland version of the assembly site type. However the ceramics and the C14 dates seem to indicate a late off-shoot, as the focal point for our dates lie within the final phases of the Funnel beaker culture and Single Grave culture. It cannot be ruled out, that these „deep features' represent interred graves, which have a tendency to form courses and lines in the terrain. This interpretation is especially plausible, when the stone piled graves of the late phase Funnel beaker culture are taken into consideration. They have a distribution in North western Jutland, which clearly respects the distribution of 'deep features' to the South. As such the geographical distribution could reflect two varying burial customs in Jutland. Future analysis on these features must however show, if these 'deep features' really are burial graves or ritual activity in connection with assembly sites. A number of natural science analysis methods have been developed, that should be able to either confirm or refute the presence of the deceased placed within the grave-like lower levels. This could be the utilization of phosphate analysis and geochemistry, where the latter can reveal the presence of chalk from bone tissue and the so-called non-pollen palynomorphic analysis, which can confirm the presence of cadaver eating micro-organisms. The natural sciences can in this way open the way to a more certain interpretation of these 'deep features'.

Martin Egelund Poulsen

mag.art
Museumsinspektør
Museet på Sønderkov
Sønderkovgårdvej 2, 6650 Brørup
mep@sonderskov.dk

Lars Grundvad

cand.mag
Museumsinspektør
Museet på Sønderkov
Sønderkovgårdvej 2, 6650 Brørup
lg@sonderskov.dk

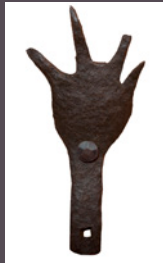

BY, MARSK OG GÆST

De „dybe anlæg“ fra
sen yngre stenalder

Ribes nordlige bydel
og befæstning i middelalderen

Om hugorme, dyrekranier
og tordensten